

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΑΝΙΣΤΡΑΤΗΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΞΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ**

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ**

**ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ**

**ΕΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ
1930**

ΤΕΥΧΟΣ Α΄ ΚΑΙ Β΄.

Ε.Υ.Δ της Κ.ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΤΕΤΑΡΧΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΜΩΑΜΕΘΑΝΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΙ Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΙΝΑΝ ΠΑΣΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤ. ΑΜΑΝΤΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Περὶ τῶν προνομίων τῶν Χριστιανῶν, τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἐγράφησαν παρ' ἡμῖν πολλὰ καὶ καλὰ καὶ τὸ ζήτημα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἔχει σαφηνισθῆ καλῶς¹. Ὑπολείπεται νὰ ἐξετασθῆ τὸ ζήτημα εἰς τὰς λεπτομερείας του, καθ' ὅσον αὐταὶ ποικίλλουν κατὰ τόπους καὶ χρόνους καὶ εἶναι ἀπιστεύτως περίεργοι, θὰ σαφηνισθοῦν δὲ διὰ τῆς ἐξέτασεως τῶν σουλτανικῶν φερμανίων, βερατίων καὶ ἀχτναμέδων τῶν παραχωρηθέντων εἰς πρόσωπα καὶ τόπους. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προνομίων τῶν παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Τουρκίας δὲν ἐξητιάσθη καὶ γενικώτερον τὸ ζήτημα, δὲν ἐξητιάσθησαν δηλ. καὶ τὰ προνόμια τὰ παραχωρηθέντα εἰς τοὺς ἄλλους Χριστιανούς, Κόπτας, Σύρους κλπ. Ἐλπίζων διὰ τὴν ἐπισημάνωσιν νὰ ἐπανέλθω λεπτομερέστερον εἰς τὸ ζήτημα ἐκθέτω σήμερον μερικὰς γενικὰς ἀπόψεις καὶ περιορίζομαι ἔπειτα εἰς τὸν ὄρισμόν τοῦ Σινάν Πασᾶ.

Α'.

Μοιραία ἦτο ἡ σύγκρουσις τῶν θρησκευτικῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν, τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν ἐθνισμόν καὶ τὸν Ζωροαστρισμόν καὶ ἀργότερα πρὸς τὸν Μωαμεθανισμόν. Οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες δὲν ἠδύναντο νὰ μὴ καταδιώξουν τοὺς Χριστιανούς, οἱ ὀλοῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀποθέωσιν αὐτῶν καὶ ἦσαν ἐλομένως ἐπικίνδunami εἰς τὴν μεγα-

¹) Εἰς τὴν μελέτην τοῦ *C. Papadopoulos. Les privilèges du Patriarcat Oecuménique. Paris 1924* εὐρίσκειται σημεῖωμένη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Κατωτέρω σημειῶνω μόνον σπουδαιότερὰ τινὰ ἔργα ἢ νεώτερα. Εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ ζητήματος τῶν προνομίων εἰργάσθησαν παρ' ἡμῖν ὁ Γελεπιδῆς, ὁ Γεδεών, ὁ Ἐλευθεριάδης, ὁ Καλλίνικος Δελικάνης, ὁ Καραβοκυρὸς καὶ ἄλλοι.

λειότητα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Δι' αὐτὸ ἐνῶ οἱ Ρωμαῖοι ἀνεκτικώτατα ἐπῆραν τόσα δάνεια ἀπὸ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν Περσῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἀνατολιτῶν, οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καταδιώκουν μέχρι θανάτου τοὺς Χριστιανούς, οἱ ὅποιοι κρύπτονται εἰς κατακόμβας ἢ μαρτυροῦν. Οἱ διωγμοὶ ἐπεβράδυναν ὄχι ὀλίγον τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ ἔχομεν κατὰ ρητὴν μαρτυρίαν ἔθνικους Ἑλληνας εἰς τὴν Μάνην καὶ τὸν ἕνατον ἀκόμη αἰῶνα, πιθανῶς δὲ εἰς δυσπρόσιτα μέρη καὶ βραδύτερον ἀκόμη. Κοσμοϊστορικῆς σημασίας εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ρηξικέλευθος πολιτικὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὁ ὅποιος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μέχρι τότε ἰσχύοντα, πρὸς τὴν ἀντιχριστιανικὴν πολιτικὴν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἀνοίγει νέας ὁδοὺς, τολμᾷ καὶ ἐφαρμόζει πολιτικὴν ἀνεξιθρησκείας, ἢ ὁποία μετὰ χιλιετηρίδα ὀλόκληρον δὲν ἐπεβλήθη ἀκόμη εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ διωγμοὶ ὅμως εἶχαν ἤδη ἀναπτύξει θρησκευτικὸν φανατισμόν, ὁ ὅποιος ἀσκεῖ τὴν ἐπίδρασίν του καὶ ἀργότερα ἐπὶ αἰῶνας καὶ εἰς τὰς σχέσεις ἀκόμη τῶν διαφόρων χριστιανικῶν αἱρέσεων καὶ τμημάτων ἀναμεταξύ των.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν κατεδιώχθη μόνον ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλους ἡγεμόνας ἔθνικῶν θρησκειῶν, ὅπως π. χ. τοὺς Βουλγάρους (κυρίως τὸν Μαλαμίρ 831—836 μ. Χ.) κατὰ τὴν πρώτην προπαγανδιστικὴν κίνησιν τῶν Χριστιανῶν εἰς Βουλγαρίαν, ὅτε ἐμαρτύρησαν τέσσαρες ἐπίσκοποι καὶ 374 ἄλλοι ἐξέχοντες Χριστιανοί.

Καὶ ἡ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροαστρισμοῦ ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ οἱ Σασσανίδαι κατεδίωξαν πολλάκις τοὺς Χριστιανούς, ἐφ' ὅσον κατόικουν ἢ ἤρχοντο εἰς τὸ περσικὸν κράτος¹. Ἀκόμη κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς πτώσεως τοῦ περσικοῦ κράτους, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, οἱ Πέρσαι ἀνέλαβον κατὰ τοῦ Βυζαντίου πόλεμον ἐν ὀνόματι τοῦ Ζωροαστρισμοῦ καὶ προεκάλεσαν ἐκ μέρους τοῦ Βυζαντίου σταυροφορικὴν ἀντίδρασιν.

Ἡ ἐμφάνισις νέας θρησκείας σημιτικῆς, τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, μοιραίως ἤγαγεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν. Οἱ Σημίται, Ἑβραῖοι ἢ Ἄραβες, ἀνέπτυξαν ἐπιμονὴν καὶ φανατισμόν εἰς τὰς θρησκευτικὰς τῶν πεποιθήσεις, ἢ δὲ σύγχυσις κράτους καὶ θρησκείας εἰς τὰς Μωαμεθανικὰς ἀντιλήψεις ἠνκόλυνε τὴν σύγκρουσιν. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ ἀοριστία ἢ ἀσάφεια πολλῶν χωρίων τοῦ Κορανίου ἐπέτρεψε διπλὴν ἑρμηνείαν κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας, οὕτω δ' ἐπὶ τῇ βίσει τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἄλλοτε ἐγίνοντο διωγμοὶ καὶ ἄλ-

¹) Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ σχετικὴ μελέτη τοῦ *Caetani*, *I popoli cristiani sotomessi ai Sassanidi. Bessarione* τ. 11 (τ. 1 τῆς νέας σειρᾶς) 1906 σ. 232 κέξ. Πρὸς βλ. καὶ *Labourt*, *Le Christianisme dans l'empire Perse*. 1904.

λοτε παρείχοντο προνόμια. Οἱ σχετικοὶ ὑστερινοὶ φετβάδες εἶναι κατὰ τοῦτο περίεργοι, ὡς δεικνύοντες τὴν ἀμηχανίαν ἢ δικολαβικὴν ἐρμηνείαν τῶν σχετικῶν ἀντιλήψεων καὶ τὰς πολλὰς ἀντιφάσεις ¹.

Ὁ Μωάμεθ αὐτὸς κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Χριστιανῶν, ἀμφισβητούμενην ὁμως εἰς τινὰς περιπτώσεις, ἐπέτρεψε τὴν ἐξαγορὰν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ὅπως καὶ ὁ μεγαλύτερος τῶν ἀμέσων διαδόχων του Χαλιφῶν Ὁμάρ ελ-χατάπ ². Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ φόρου (djizya, ὅστις κατηργήθη τὸ 1855 καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ, ἦτοι φόρου δι' ἀπαλλαγὴν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν) καὶ τῶν ἀνταλλαγμάτων καθόλου τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἐγεννήθησαν κατὰ καιροὺς διάφοροι ἐρμηνεῖαι, τοσοῦτ' ἄλλο καθόσον ἀνεπτύχθη καὶ ἐστερεώθη μεταξὺ τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἡ θεωρία ὅτι ἡ γῆ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἀνταγωνιζόμενα τμήματα, τὴν χώραν τῶν πιστῶν (Dar - al - islam) καὶ τὴν χώραν ποὺ πρέπει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν πρώτην ³. Ἡ ἀντίληψις αὕτη τῆς ἀνάγκης τοῦ μουσουλμανικοῦ ἀγῶνος μοιραίως ἐδυσχέρανε πολλάκις τὸ ζήτημα τῶν ἀνταλλαγμάτων τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας.

Πολλάκις λοιπόν, οἱ πρῶτοι μάλιστα Ἀραβες ἡγεμόνες, οἱ Οὐμεγιάδαι, εὐχαρίστως ἀποβλέπουν εἰς τὸν θρησκευτικὸν φόρον καὶ δὲν ἐπεδίωκον τὸν ἐξισλαμισμὸν, διὰ τοῦτο δὲ ὁ χριστιανικὸς Νεστοριανισμὸς ἐργάζεται ἐλευθέρως καὶ ἐξαπλώνεται εἰς τὴν Ἀσίαν (ὁ Μωαβιᾶς μάλιστα ἔδειξε πολλὴν συμπάθειαν καὶ ἐμπιστοσύνην πρὸς τοὺς Σύρους Νεστοριανούς). Ἐπὶ τῶν Ἀββασιδῶν ὁμως τὰ πράγματα ἤλλαξαν, ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ φανατισμοῦ καὶ ἐχρειάσθη καὶ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διὰ νὰ καταστῇ ἡπιωτέρα ἡ πολιτικὴ τῶν Μουσουλμάνων ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν. Ἀναφέρονται ἤδη κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον πολλοὶ Κρυπτοχριστιανοὶ εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀββασιδῶν. Ὁμοίως σκληρὰ καὶ ὠμῆ εἶναι πολλάκις ἡ πολιτικὴ τῶν Φατιμιτῶν τῆς Αἰγύπτου πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ὀλίγοι δὲ Κόπται μόνον κατώρθωσαν νὰ περισωθοῦν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τὸ 1009 μ. Χ. ὁ Φατιμίτης ἡγεμὼν τῆς Αἰγύπτου κατέστρεψε τὸν Ἅγιον Τάφον, ἐλήστευσε καὶ κατεδίωξε καὶ τοὺς Χριστιανούς

¹) Ἐνδιαφέρουσαν συλλογὴν φετβάδων σχετικῶν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς σχέσεις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Bellin, εἰς τὸ Journal Asiatique τοῦ 1851 καὶ 1852.

²) Περὶ τῶν παραχωρήσεων τοῦ Ὁμάρ εἰς τοὺς Χριστιανούς κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλῆμ βλ. τὴν μελέτην τοῦ M. K. Αἱ ἀξιώσεις τῶν Λατίνων περὶ νέου δικαίου αὐτῶν ἐν τοῖς προσκυνήμασι ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ δίκαιον τῶν Ἑλλήνων, Νέα Σιών τ. 20 (1925) σ. 1 κέξ. Ἡ καλὴ αὕτη μελέτη λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἀραβικὰς πηγὰς.

³) Πρὸβλ. σχετικῶς Van den Berg, Principes du Droit musulman selon les rites d'Abou Hanifah et de Châfli, trad. par De Teriant. Alger 1896 σ. 223 κ. α.

τῆς Συρίας¹. Τὸ 1048 μ. Χ. ἐν τούτοις ἐπετράπη νὰ κτισθῇ πάλιν ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως. Αἱ ἀντιλήψεις καὶ οἱ ὑπολογισμοὶ ἤλλαξαν, ἀλλ' ὄχι διὰ παντός· εἶναι γνωστὸν διὰ αἱ σταυροφορίαι ἐστηρίχθησαν καὶ ἐπὶ τῶν διωγμῶν καὶ παθημάτων τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σκληρᾶς καὶ φανατικῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀββασιδῶν καὶ Φατιμιτῶν ἀνεπτύχθη καὶ τὸ σύστημα τῶν ἀχτναμέδων, οἱ ὅποιοι ἀπέβησαν πολλάκις εὐεργετικοὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς. Οὗτοι κατώρθωσαν νὰ πείσουν τοὺς τότε Μουσουλμάνους περὶ παραχωρήσεων αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ ἢ τῶν πρώτων χαλιφῶν πρὸς αὐτούς, ἐπέτυχον δ' οὕτω οἱ Χριστιανοὶ πλῆθος νέων προνομιακῶν ὀρισμῶν, πολλάκις παρ' ὤμων Μουσουλμάνων ἡγεμόνων². Εἰς τὸ Σινᾶ ἀπόκειται πλῆθος νέων προνομιακῶν ὀρισμῶν τῶν Μουσουλμάνων ἡγεμόνων τῆς Αἰγύπτου ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης³. Περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν προφήτην Μωάμεθ καὶ τὸν Ὁμάρ ὀρισμῶν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἐγεννήθη συζητήσεις καὶ ἀμφισβήτησις, ἡ ὁποία δὲν κατέληξεν εἰς ὀριστικὰ ἀποτελέσματα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι ἀξιὸν προσοχῆς ὅτι μεταγενέστεροὶ Χαλίφαι καὶ Σουλτάνοι ἐσεβάσθησαν τοὺς ἐπιδειχθέντας εἰς αὐτοὺς πρώτους ὀρισμοὺς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐξέδωκαν ἄλλους, συμπληροῦντας μάλιστα τοὺς πρώτους ἢ διασαφροῦντας αὐτοὺς λεπτομερέστερον κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας τῶν Χριστιανῶν.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ μνημονευομένη εὐνοια τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἡ ἀποκατάστασις εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ πατριάρχου Λαζάρου, ὅστις ὁμῶς ἔπειτα ὑπ' ἄλλου Σουλτάνου (αὐτ. 3,100) ἐβασανίσθη διὰ νὰ γίνῃ Μουσουλμάνος! Ὁ Καντακουζηνὸς εἰσηκούσθη, ὅταν ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πατριάρχου Λαζάρου καὶ τὴν ἔκδοσιν ὀρισμῶν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν (3, 94): «πάντοτε ἡ βασιλεία σου

¹) Τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Κεδρηνοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς (2, 456): «ὀγδοὴ δὲ Ἰνδικτιῶνι ἐν ἔτει σφιγῆ, ὁ τῆς Αἰγύπτου κατάρχων Ἀζίζιος διὰ μικρὰς αἰτίας καὶ μηδενὸς λόγου προσκρούματα ἀξία τὰς πρὸς Ρωμαίους λύσας σπονδὰς, τὸν τε ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἀνεγηγερόμενον πολυτελῆ θεῖον ναὸν κατεστρέψατο, καὶ τὰ εὐαγῆ ἐλυμήνατο μοναστήρια καὶ τοὺς ἐν τούτοις ἀσκουμένους ἀπανταχοῦ γῆς ἐφυγάδευσεν».

²) Πρβλ. G. Graf, Apokryphe Schutzbriefe Muhammeds für die Christen. Historisches Jahrbuch τ. 43 (1923) σ. 1 κέξ. W. Shedd, Islam and the Oriental Churchs, Philadelphieia 1904 σ. 91 κέξ. S. Sidarous, Les Patriarcats dans l'Empire Ottoman et spécialement en Egypte. Paris 1907 σ. 513 κέξ.

³) Πβ. B. Moritz, Beiträge zur Geschichte des Sinaiklosters im Mittelalter nach arabischen Quellen 1918. Ὁ Moritz δὲν δέχεται τὴν γνησιότητα τοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν ἀπονεμηθέντος ὑπὸ τοῦ προφήτου Μωάμεθ εἰς τὸ Σινᾶ προνομιακοῦ ὀρισμοῦ, ἐνῶ ὁμολογεῖ τὴν ἔκδοσιν τοιούτων ὀρισμῶν ὑπὸ τοῦ προφήτου (αὐτ. σ. 18).

τὸ θέλημα αὐτῆς νὰ τὸ ζητῆ ἀπὸ τὴν σουλτανικὴν ἐξουσίαν μου καὶ ἀπὸ τὸ ὀσπήτιον μας τὸ ἡγιασμένον καὶ πεφωτισμένον καὶ ὡς ἔχομεν πᾶσαν δύναμιν νὰ πληρῶμεν τὴν ἀγάπην τῆς βασιλείας σου. . . . (καὶ κατωτέρω 3, 96): Πάλιν ἐξήγησε ὁ ἀποκρισιάριος ὅτι χάλασμα ἦν παλαιᾶς ἐκκλησίας εἰς τὴν γειτονίαν τῶν Ρωμαίων ὁ ἅγιος Γεώργιος νὰ ὀρίσωμεν νὰ κτισθῆ καὶ ἠκοῦσαμεν τὸν λόγον τῆς καὶ ἐπληρώσαμεν τον. . . » Ἄλλ' οἱ Βυζαντινοὶ ἐπίσης, προβλέποντες οὕτως εἰπεῖν τοιαύτας ἀνάγκας, ἐνεκριναν ἐν Κ/πόλει τὴν ἀνίδρυσιν κατ' ἀρχὰς εὐκτηρίου οἴκου, «μαγισδίου», ἐπὶ Λεόντος τοῦ Ἰσαύρου τὸ 717, καὶ ἀργότερα ἐπὶ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὸ 1048, ὅταν οὗτος ἐχρειάζετο τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Μουσουλμανικοῦ κόσμου διὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ Ἁγίου Τάφου. Τὸ 1189 ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἐπιτρέπει τὴν ἀνίδρυσιν «συναγωγίου Σαρακηνῶν» ¹ ἦτοι τζαμίου εἰς τὴν Κ/πολιν καὶ θέλει οὕτω νὰ περιποιηθῆ τὸν περίφημον Σουλτάνον Σαλαδῖνον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀδεξίως θέλει νὰ συνεννοηθῆ κατὰ τῶν Σταυροφόρων.

Αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ σχέσεις Χριστιανῶν καὶ Τούρκων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν δὲν ἦσαν κακαί. Ἡ Μικρὰ Ἀσία κατεστράφη ἀπὸ τὴν ἀγριότητα τῶν νομάδων, ὅχι ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν, ὁ ὁποῖος ἀνεπτύχθη βραδύτερον, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἐπιγραφή τῆς Καππαδοκίας (κατεχομένης ἤδη ὑπὸ Τούρκων) τοῦ 1212 ἀναφέρει ἀνακαίνισιν ναοῦ «ἐπὶ βασιλεύοντος Θεοδώρου Λάσκαρη», ὁ ὁποῖος ἦρχε τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Λυδίας ². Κανεὶς φόβος οὔτε διὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, οὔτε διὰ τὴν μνεΐαν τοῦ Ἑλληνος βασιλέως. Εἰς νομίσματα τῶν Δανισμενδιτῶν Τούρκων τῆς Καππαδοκίας ὑπάρχουν ἐνίοτε ὅχι μόνον ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ (π.χ: «ὁ μέγας Μελίκης πάσης Ρωμανίας καὶ Ἀνατολῆς Μαχαμάτης») ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ³. Ἡ ἐπίδρασις τῆς περσικῆς θεοσοφίας εἰς τοὺς Σελτσούκους παλαιότερον καὶ ἡ ἴδρυσιν ἀργότερα τῶν φιλελευθέρων ταγμάτων τῶν Βεκτασήδων ἠμπόδισαν τὴν ἀνάπτυξιν φανατισμοῦ κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Σουλτάνος «Ἀζατίνης» κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν (1, 94), ὅταν ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπήγαινε εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἠσπάζετο καὶ τὰς εἰκόνας. Καὶ

¹) Περὶ τῶν πρώτων τζαμιῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν βλ. *Hasluck, The mosques of the Arabs in Constantinople, Annual of the British School at Athens No XXII (1916—18) σ. 157 κέξ.* — Χ. Νομικοῦ, Τὸ πρῶτον τζαμί τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπετηρὶς τῆς ἐταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν τ. 1 (1924) σ. 199. Ἡ δευτέρα μελέτη ἐγράφη ἀσχετῶς καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν πρώτην.

²) *Mélanges de l'Université de St. Joseph 1913 σ. 349.*

³) Βλ. *G. Schlumberger, Mélanges d'Archéologie Byzantine 1895 σ. 47 κέξ.*

ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἀκόμη Τούρκων, ἀσκητῆς Μωαμεθανός, Βεκτασῆς ἴσως, ἐκήρυττεν ὅτι «ὅστις τῶν Τούρκων εἶποι ὅτι Χριστιανοὶ οὐχ ὑπάρχουσι θεοσεβεῖς, οὗτος ἀσεβῆς ἐστί»¹.

Βαθμηδὸν ὁμως, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων, τὸ ὁποῖον συνεκροτεῖτο ἀπὸ ἐξισλαμιζομένους νέους Χριστιανούς, ἀνεπτύχθη ὁ φανατισμὸς τῶν Μουσουλμάνων. Ἡ φοβερὰ ἐπέκτασις τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον συνδέεται μὲ τὸν ἐξισλαμισμὸν μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ. Πόλεις ἀκμαῖαι ὅπως ἡ Ἄδριανούπολις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἔπαθαν ἐπὶ Μουράτ Α'. φοβερὰν αἰχμαλωσίαν, οἱ δ' αἰχμάλωτοι ἠδύναντο καὶ νὰ γίνουιν Μουσουλμάνοι διὰ νὰ σωθοῦν. Μετὰ τὸν Μουράτ ὁ Βαγιαζήτ ἐπιβάλλει εἰς τὸν Μανουήλ νὰ δεχθῆ νὰ δικάζωνται ὑπὸ Τούρκων δικαστῶν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Τούρκοι². Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Δούκαν (σ. 49) ὁ Βαγιαζήτ «στέλλει πρὸς τὸν βασιλέα Μανουήλ ἀποκρισιαρίους ζητῶν ὅτι βούλεται τοῦ εἶναι καὶ διαμένειν ἐντὸς τῆς Πόλεως ἕνα τῶν αὐτοῦ κριτῶν καὶ νομιμαρίων, ὃν αὐτοὶ καλοῦσι καδὶν, οὐκ εἶναι δίκαιον λέγων τοὺς Μουσουλμάνους ἐν ἐμπορίαις ἀσχολουμένους καὶ ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἀπερχομένους διὰ τινῶν ὑποθέσεων καὶ ἀμφιβολιῶν παρίστασθαι ἐν κριτηρίῳ Καβουρίδων (Γκιαούρηδων!), ἀλλὰ τὸν Μουσουλμάνον δεῖ Μουσουλμάνον κρῖναι καὶ ἕτερα παραπλήσια γέμοντα φόρου, ἀδικίας καὶ συκοφαντίας»! Ὁ Βαγιαζήτ λοιπὸν ἀπῆτησε τὴν ἀναγνώρισιν ξένων δικαστῶν καὶ ἐπέβαλε τρόπον τινὰ Kapitulations, αἱ ὁποῖαι ἀργότερα ἀπὸ τοῦ 1535 ἀπητήθησαν ὑπὲρ τῶν Καθολικῶν Χριστιανῶν, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου Α', καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας μόλις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀπηλλάγη ἡ Τουρκία!

Οἱ Τούρκοι ὡς νικηταὶ παραχωροῦν ἐπίσης ὅπως οἱ Ἄραβες ἡγεμόνες θρησκευτικὰ προνόμια καὶ πολιτικά, ὁ δὲ ὄρισμός τοῦ Σινὰν Πασᾶ τοῦ 1430 εἶναι τὸ κυριώτατον σχετικὸν ἔγγραφον. Πρὶν ὁμως ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτοῦ, προσθέτομεν ἀκόμη ὀλίγας εἰδήσεις γενικωτέρας.

Ἡ παραχώρησις τῶν προνομίων ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ τοῦ κατακτητοῦ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε γεγόμενα ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς σχέσεις Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν. Ἐνδέχεται καὶ νὰ ἔγινε τὴν τελευταίαν στιγμὴν τυπικὴ τις παραχώρησις τῆς Κ/πόλεως ἵνα κατορθωθῆ ἡ παραχώρησις τῶν προνομίων³. Ἄλλ' ἡ παραχώρησις ὑπῆρξε καὶ πολιτικὴ πρᾶξις εὐφυῆς, διότι ὁ Μεχμέτ οὕτω προσεῖλκε τοὺς λαοὺς τοὺς ἀνα-

¹) Δούκας σ. 112.

²) Πολὺ πρότερον ὁμως ἠναγκάσθη τὸ Βυζάντιον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Βενετούς καὶ Γενοβέζους πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ προνόμια, νὰ δεχθῆ ξένους δικαστὰς κλπ.

³) Βλ. σχετικῶς *Mordtmann*. Die Kapitulation von Konstantinopel im Jahre

γνωρίζοντας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον¹. Κατὰ τὴν Πολιτικὴν Ἱστορίαν (σ. 28) ὁ Σουλτάνος εἶπε πρὸς τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον: «Πατριάρχευε ἐπ' εὐτυχία καὶ ἔχε τὴν φιλίαν ἡμῶν, ἐν οἷς θέλεις, ἔχων πάντα τὰ σὰ προνόμια ὡς καὶ οἱ πρὸ σοῦ πατριάρχαι εἶχον· ἔχε δὲ καὶ τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἰς κατοικίαν σὴν».

Ἡ γενικὴ αὐτῆ διατύπωσις ἔλαβε βαθμηδὸν λεπτομερέστερον χαρακτῆρα εἰς τὰ βεράτια τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν τῶν Χριστιανῶν. Οὕτω καθωρίσθη καὶ ἡ δικαστικὴ ἀξία τῶν μητροπολιτῶν, ἡ ὁποία καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὑπῆρχεν, ἄλλοτε ἄλλη, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ 1329, ὅτε οἱ μητροπολίται ἔγιναν «καθολικοὶ κριταὶ» μὲ δικαστικὴν ἐξουσίαν². Ἡ μελέτη τῶν Σουλτανικῶν ὀρισμῶν μᾶς παρέχει εἰκόνα τῆς ἐποχῆς, διότι οἱ Μητροπολίται κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας ἐφρόντιζον νὰ περιληφθοῦν εἰς τοὺς ὀρισμοὺς σχετικαὶ προφυλάξεις. Οὕτω π. χ. εἰς χάτι-σιερὶφ τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ (1704) περὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων περιέχονται τὰ ἐξῆς περίεργα πλὴν ἄλλων:

«Οἱ πασιάδες νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ κράζουν τὸν Πατριάρχην ἢ τὸν ἐπίτροπόν του νὰ ὑπαγαίνουν νὰ τοὺς ἀνταμώνουν κάθε μῆνα μὲ πεσκέσι.

Ὅταν γυρεύουν οἱ πασιάδες ἄσπρα, καὶ δὲν τοὺς δίδουν νὰ μὴ ἠμποροῦν νὰ βάνουν τοὺς καλογήρους χάψι (φυλακὴ) ἢ νὰ τοὺς δέρνουν ἢ νὰ τοὺς κακοποιῶν»³.

Εἰς τὸ βεράτι τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσσης Λεοντίου ἐκδοθὲν τὸ 1604 ὑπάρχουν πλὴν ἄλλων καὶ αἱ ἐξῆς διατάξεις:

«Κανεῖς ραγιαῖς ποτὲ ἀκουσίως νὰ μὴ βιάζεται παρ' οὐδενὸς νὰ ἐξομόση.

Ὅστις τῶν ραγιαδῶν ἀτακτῶν ἤθελεν παιδευθῆ δι' ἀφορισμοῦ πρὸς σωφρονισμόν του κατὰ τὸ αἰνί των νὰ μὴ ἐμποδίζεται ὑπὸ τῶν ζαμπιάδων ἢ ἀποστολῆ καὶ ἀνάγνωσις τοῦ ἀφορισμοῦ⁴.

Εἰς τὸ βεράτι τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ματθαίου περιέχονται καὶ τὰ ἐξῆς:

«Ἐν εὐρίσκονται ραγιαδες ὅπου ἀφίνουν τὴν ἀληθινὴν Ρωμαϊκὴν

1453. Byz. Zeitschrift 21 (1912) σ. 128. Π6. καὶ Ἡπειρωτικὰ Χρονικά τ. 2 (1927) σελ. 8 σημ. 2.

¹⁾ Ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας σημειῶνα τὴν χρήσιμον μελέτην τοῦ Β. Μυστακίδου. Ἐπὶ τῆ ἀλώσει, τὰ μετὰ τὴν ἀλωσιν 1920.

²⁾ Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τῶν κληρικῶν ἰδ. καὶ τὴν τελευταίαν μελέτην τοῦ Α. Steinwenter, Zur Lehre von der episcopalis audientia. Byz. Zeitschrift τ. 30 (1929-30) σελ. 660.

³⁾ Α. Παπαδοπούλου-Κραμπίως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας 4, 423.

⁴⁾ Τὸ βεράτι ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν Προμηθεὺς τ. 4 (1892) σ. 311 κέξ.

θησκεῖαν καὶ μελετοῦσι νὰ ἐνεργοῦν τὴν κρίσιν τῶν Φραγκῶν, οἱ τοιοῦτοι μὲ σφοδρὰν ἐπίπληξιν νὰ ἐμποδισθοῦν καὶ νὰ παιδευθοῦν καὶ νὰ ἀποβληθοῦν βληθέντες εἰς τὸ κάτεργον

Καὶ ἕνας χριστιανὸς ἦταν περνᾷ καὶ διέρχεται τόπους, τινὰς ἀπὸ τοὺς ἐξουσιαστιάς νὰ μὴν τὸν ἐνοχλῆ λέγων νὰ γένη Τοῦρκος χωρὶς νὰ θέλῃ ἐκεῖνος ὁ Χριστιανός»¹.

Σημειωτέον ὅτι τὰ βεράτια ἐξεδίδοντο εὐνοϊκώτερα πολλάκις ἀναλόγως τοῦ διδομένου πεσοκείου, καὶ ἀπέβησαν εὐεργετικά ὄχι μόνον εἰς τοὺς κατόχους αὐτῶν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς Χριστιανούς. Δι' αὐτῶν ἐπλήρητο περιορισμὸς τις τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κατὰ τόπους «ἐξουσιαστῶν» Τοῦρκων². Τινὰ τῶν βερατίων, ὅπως τοῦ Μητροπολίτου Χίου Διανυσίου τοῦ 1755³, ἐξασφαλίζουν κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον, ἔστω καὶ θεωρητικῶς τὴν παρουσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ οἰκονομικὰ δικαιώματα τοῦ μητροπολίτου.

Ὁ Μεχμέτ ὁ Κατακτητῆς πλὴν τῶν προνομίων πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἔκαμε πολλὰ παραχωρήσεις πρὸς τοὺς Γενοάτας τοῦ Γαλιτᾶ Κωνσταντινουπόλεως, δι' ὄρισμοῦ, ὅστις ἔχει πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τὸν τοῦ Σινάν Πασᾶ⁴. Ἐπειδὴ οἱ Γενοᾶται ἔστειλαν τὰς κλεῖδας τοῦ Γαλιτᾶ εἰς τὸν Μωάμεθ καὶ δὲν ὑπερήσπισαν ἰδιαίτερος τὸ προάστειόν των, οὗτος ἀπῆλλαξεν αὐτοὺς ἀπὸ φόρους πλὴν τοῦ χαρατσίου, ἐπέτρεψε νὰ ἔχουν τὰς ἐκκλησίας των καὶ «μόνον καμπάναις καὶ σημαντήρια νὰ μὴδὲν κτυποῦν», τοὺς ἀπῆλλαξεν ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα («παιδιὰ ποτὲ εἰς γιανιτζάρους νὰ μὴ πάρω») καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτοδιοίκησιν τινὰ εἰς αὐτούς: «νὰ ἔχουν ἄδειαν νὰ βάλλουν πρωτόγηρον εἰς τὸ μέσον των διὰ νὰ διορθῶνῃ τὰς δουλείας ὅπου ἔχουν οἱ πραγματευτάδες».

Αἱ πολιτικαὶ παραχωρήσεις τοῦ Μουράτ Β' διὰ τοῦ Σινάν-Πασᾶ καὶ τοῦ Μεχμέτ Β' ὑπῆρξαν ἢ ἀφειρητῆρα σειρᾶς ὀρισμῶν ἢ ἀχτναμέδων εὐνοϊκῶν διὰ τοὺς Χριστιανούς καὶ εὐεργετικῶν, καθόσον ὅπου παρεχωρήθησαν τοιαῦτα προνόμια αὐτοδιοικήσεώς τινος, ἐκεῖ οἱ Ἕλληνες ἢ ἄλλοι Χριστιανοὶ ἔζησαν βίον ὑποφερτόν καὶ ἐπληθύνθησαν εὐκολώτερον. Αἱ Κυκλάδες, τὰ Δωδεκάνησα, ἡ Χίος, ἡ Μάνη, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκιδικὴ καὶ ἄλλαι περιφέρειαι ηὐτύχησαν διὰ διαφόρους λόγους νὰ πάρουν προνο-

¹) Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας τῶν Οὐσπένσκη - Λόπαρεφ 1898 σ. 39 κέξ.

²) Τὰ πολύτιμα ταῦτα τουρκικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἔρχετο μὲ κάθε τρόπον νὰ συλλεχθοῦν καὶ φυλαχθοῦν, ἐφ' ὅσον ἀκόμη περισώζονται κάπου, διότι διαφωτίζουν θαυμασίως τὴν ἱστορίαν τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος.

³) Χ. Μαυροπούλου, Τουρκικὰ ἔγγραφα ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τῆς Χίου 1920 σ. 36.

⁴) Βλ. τὸν ὄρισμόν τοῦ Μεχμέτ εἰς τὸν Νέον Ἑλληνομνήμονα τ. 5 (1908) σ. 68 καὶ Bulletin de la section historique de l'Academie Roumaine 1914 σ. 11.

μιακοὺς ὄρισμούς. Ἡ Χίος ὀφείλει εἰς τοὺς ὄρισμούς τούτους τὴν ἐμπορικὴν καὶ λοιπὴν ἀκμὴν, τὴν ὁποῖαν διετήρησε μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ 1822¹.

Β΄.

Μετὰ τὰ γενικά ταῦτα περὶ προνομίων, περισσότερα τοῦ δέοντος ἴσως διὰ περιοδικὸν τοπικόν, ὅπως εἶναι τὰ Ἑπειρωτικὰ Χρονικά, ἐρχόμεθα εἰς τὰ προνόμια τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸν ὄρισμόν τοῦ Σινὰν Πασᾶ.

Τὰ Ἰωάννινα ἔλαβον ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἀφ' ὅτου ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Δεσποτάτου Ἡλείου Μιχαὴλ Ἀγγελος ὠχύρωσεν αὐτὰ καὶ συνώκισε πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἔνεκα τῶν δεινῶν τῆς τετάρτης σταυροφορίας καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἐπελθούσης Φραγκοκρατίας, ἐπλανῶντο καὶ «κατοικίας ἀνεψηλάφων». Κατὰ σημείωμα δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως² «ὡς ἄλλην σώτειραν κιβωτὸν τὴν ἐν τῷ κατακλυσμῷ παντοίων γενῶν ἀπόμοιραν διασώσασαν τὸ τῶν Ἰωαννίνων ἔτεκτῆνατο *πολιδίον* καὶ εἰς μόρφωσιν κάστρου αὐτὸ ἀνήγειρε καὶ ἐν αὐτῷ αὐτοὺς ἐνώκισε». Ὁ Μιχαὴλ ἔκαμε πολὺ φρόνιμα καὶ ἤρχισε τὰς ὀχυρώσεις του ἐνωρίς, διότι ἐφοβεῖτο τὸν «κατακλυσμὸν» τῶν Φράγκων καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον.

Ἐπὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡλείου προήχθη εἰς ἀκμὴν ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ὥστε τὸ 1319 τὸ κατωτέρω μνημονευόμενον χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου λέγει ὅτι «μεμέστωται οἰκητόρων, ἀκμάζει δὲ πλούτῳ καὶ πᾶσιν ἄλλοις ἐναδρύνεται». Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡλείου ἐνίσχυσε τὸν ἑλληνισμόν τῆς Ἡλείου, ὅπως ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος τὸν τοῦ Πόντου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὰ δύο αὐτὰ κράτη δὲν ἠθέλησαν ποτὲ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸ κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποκαταστήσουν τὸ παλαιὸν Βυζάντιον τοῦ 1204. Τὸ Δεσποτάτον μάλιστα τῆς Ἡλείου συνεννοεῖτο εὐκολώτατα μὲ τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Φράγκους (Γερμανοὺς, Γάλλους-Ἀνδηγαυοὺς, Ἀραγωνίους), μὲ τοὺς ὁποίους συνῆψε διάφορα συνοικέσια. Ὅταν τὸ 1319 τὰ στρατεύματα τοῦ Βυζαν-

¹) Τοῦ ἀχναμέ τοῦ παραχωρηθέντος εἰς τοὺς Χίους τὸ 1579 ὑπὸ τοῦ Μουράτ τρίτου ἔκαμα ἀνάλυσιν εἰς τὰ Χιακὰ Χρονικά τ. 4 (1919) σ. 69 κέξ. Οἱ ἀχναμέδες τῶν Κυκλάδων ἐδημοσιεύθησαν καὶ παρὰ *Hopff*, *Venetobyzantinische Analekten* 1859 σ. 156 κέξ. Περὶ δὲ τῶν ξένων, οἱ ὅποιοι διὰ τῶν διομολογήσεων ἐτύγχανον προνομιακῆς θέσεως εἰς τὴν Τουρκίαν βλ. *II. Κοινογίαννη*. Οἱ προστατευόμενοι, Ἀθηνᾶ τ. 29 (1917) σ. 3 κέξ. *Echos d'Orient* τ. 17 (1915) σ. 432.

²) Α. Π. Κεραμέως Περὶ συνοικισμοῦ τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τὴν φραγκικὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος τ. 3 σ. 451 κέξ. Πρὸς καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ Α. Μουστοξύδου περὶ τῶν παλαιότερων Ἰωαννίνων εἰς τὸν Ἑλληνομῆμονα σ. 466 - 7.

τίου ἐστενοχώρησαν τὸ Δεσποτᾶτον, ὁ διοικῶν αὐτὰ Συργιάννης ἔπεισε τοὺς Ἰωαννίτας νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸν αὐτοκράτορα μὲ ὄρους, οἱ ὅποιοι περιελήφθησαν εἰς τὸ περίφημον ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Α΄ Παλαιολόγου¹. Ὁ Συργιάννης διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν ὑποταγήν, συμφέρουσαν καὶ εἰς αὐτὸν προσωπικῶς, ἀνεγνώρισεν ὅλα τὰ ὑπερβολικὰ αἰτήματα τῶν δυνατῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν ἔδωκε καμμίαν σημασίαν εἰς τοὺς δουλοπαροίκους τοὺς δουλεύοντας εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἢ μεγάλων γεωκτημόνων κτήματα. Μόνον ἴσως εἰς μίαν διάταξιν, τὴν τοῦ ἐκτοπισμοῦ, λαμβάνεται πρόνοια καὶ περὶ τῶν «μικρῶν»: «ἵνα οἱ κατὰ καιρὸς μέλλοντες κεφαλατικεύειν (=διοικεῖν) εἰς τὴν εἰρημένην πόλιν τῶν Ἰωαννίνων οὐδὲν ἔχωσιν ὅλως ἄδειαν ἐκβάλλειν καὶ μετοικίξειν τινὰ μικρὸν ἢ μέγαν ἀπὸ τῶν ἐποίκων αὐτῆς, καὶ ἀλλαχοῦ κατοικεῖν αὐτόν, εἰ μὴ πως αὐτὸς θελήσῃ οἴκοθεν καὶ προαιρεθῆ ἔξελθεῖν καὶ μετοικῆσαι ἀλλοχοῦ». Ἡ πρόνοια ὅμως αὕτη ὑπὲρ τῶν «μικρῶν» ἐξουδετεροῦται διὰ τῆς συνεχείας: «τὸν ἀναφανέντα δὲ δημοταράκτην, αὐτὸν καὶ μόνον ὀφείλει ἔχειν ἄδειαν ἢ εἰρημένην κεφαλὴν ἐκβάλλειν καὶ ἀποπέμπειν ἀπὸ τῆς εἰρημένης πόλεως».

Τὸ χρυσόβουλλον μᾶς δεικνύει τὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματα τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν «ἵνα οὐδὲν ἐκδοθῆ ἢ τοιαύτη πόλις ποτὲ παρὰ τῆς βασιλείας... πρὸς Φράγγους ἢ πρὸς ἄλλους τινὰς τῶν ἀπάντων!» Ἐφρόντισαν ὅμως οἱ Ἰωαννῖται νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν αὐτονομίαν των, διότι προφανῶς δὲν εἶχαν ἐμπιστοσύνην οὔτε εἰς τοὺς φορολόγους οὔτε εἰς τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ Βυζαντίου. Ὁ αὐτοκράτωρ δέχεται νὰ ἐκλέγωνται ἐντόπιοι δικασταὶ καὶ δικάζουν ὅλα τὰ ζητήματα πλὴν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων, τῆς ὁποίας ἡ θέσις ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθῆ: «ἵνα διορίσῃται ἢ βασιλεία μου καὶ ἐκλεγῶσιν ἄνθρωποι καλοὶ ἀπὸ τῶν ἐποίκων τῆς τοιαύτης πόλεως καὶ ταχθῶσιν ὡς κριταί, καὶ κρίνωσι καὶ ἐξισάζωσι τὰς παρεμπιπτούσας ἐν αὐτῇ ὑποθέσεις μετὰ τῶν εὐρισκομένων εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, πλὴν τῶν ὑποθέσεων μόνον αἵτινες ἀρμόζουσι λαμβάνειν τὴν διευλύτωσην (=λύσιν) ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς ἐκεῖσε ἀγιωτάτης ἐκκλησίας». Ἐπίσης ἐφρόντισαν οἱ Ἰωαννῖται νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ διαφόρους φόρους καὶ στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις ἔξω τῶν Ἰωαννίνων².

¹) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Α. Μουστοξύδου εἰς τὸν Ἑλληνομνήμονα σ. 464 κέξ. ὑπὸ Π. Ἀραβαντινοῦ. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου τ. 2 σ. 294, ὑπὸ Miklosich - Müller, Acta et Diplomata graeca medii aevi 5, 77.

²) Λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀνδρονίκου βλ. παρὰ Π. Καλλιγᾶ, Μελέται Βυζαντινῆς Ἱστορίας 1894 σ. 362. Πρβ. καὶ Σπ. Λάμπρου Χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας Ἰωαννίνων ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τ. 12 (1915) σ. 36.

Τὰ προνόμια ταῦτα ἔδωκαν βεβαίως οἰκονομικὴν δύναμιν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἡ ὁποία ὅμως περιεκόπη ὑπὸ τῶν ἀντιξῶων πολιτικῶν γεγονότων. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ σερβικοῦ κράτους τοῦ Στεφάνου Δουσάν (1331—1355) πρὸς ζημίαν τοῦ Βυζαντίου ἔφερε καὶ εἰς τὴν Ἠπειρον ὄχι μόνον Σέρβους δυνάστας ἀλλὰ καὶ Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὑψηρὴν στρατιωτικῶς τὸν Δουσάν καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον ἑλληνικὰ κτήματα εἰς τὴν Ἠπειρον. Οὕτω πλὴν τῶν Φράγκων συμμάχων ἢ συγγενῶν τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν, ἐκμεταλλεύονται τώρα τὴν Ἠπειρον Σέρβοι καὶ Ἀλβανοὶ καὶ ὑπὸ τοιαύτην πολιτικὴν κατάστασιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρήσουν τὰ Ἰωάννινα τὰ προνόμια τοῦ 1319 οὔτε νὰ ἀκμάσουν εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἀναστατώσεως τῆς Βαλκανικῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τὸ 1430 μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τῆς τουρκικῆς δουλείας καὶ διὰ τὴν Ἠπειρον. Εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ «ἄρχοντες» ἢ οἱ δυνατοὶ Ἰωαννῖται, οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον πόσον ὠφέλιμα ὑπῆρξαν ἄλλοτε τὰ προνόμια εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ πόσον τοῦναντίον καταστρεπτικὴ ἢ αἰχμαλωσία τῆς Θεσσαλονίκης ἐπροκάλεσαν συνεννοήσεις, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως τῶν Ἰωννίνων ὑπὸ τῶν Τούρκων¹. Εἶναι χαρακτηριστικαὶ καὶ ὑποδεικνύουν προηγηθείσας συνεννοήσεις αἱ παραχωρήσεις ὑπὲρ τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν ἀρχόντων, μάλιστα δὲ τῶν Στρατηγοπούλων, πατρὸς καὶ υἱοῦ: «ὁ μητροπολίτης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν τοῦ τὴν ρωμαϊκὴν καὶ ὅλα του τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα· οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια, πάλιν νὰ τὰ ἔχουσι. . . .».

Καὶ γενικώτερον ὅμως ὠφελήθη ἡ πόλις διότι δὲν ὑπέστη τὴν αἰχμαλωσίαν, ἡ ὁποία κατέστρεψε τότε τὴν Θεσσαλονίκην: «νὰ μὴν ἔχετε κανέναν φόβον μήτε αἰχμαλωτισμόν, μήτε πιασμόν, μήτε ἐκκλησίαις νὰ χαλάσωμεν».

Τὸ ἑλληνιστὶ γραφὲν ἔγγραφο τῶν παραχωρήσεων τοῦ Μουράτ Β' πρὸς τοὺς Ἰωαννῖτας, εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «δόρισμός τοῦ Σινὰν πασᾶ» τὸ δὲ πλῆθος τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἀντιγράφων² δεικνύει ὅτι ἐγνώσθη ταχέως ὁ «δόρισμός» καὶ ἀντεγράφη, ἐχρησιμοποιήθη δ' ἴσως καὶ εἰς δυσκόλους περιστάσεις ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἵνα καταστήσῃ τὸν τύραννον ἡπιώτερον.

¹) Περὶ τῆς καταλήψεως ἔγραψεν ὁ Λάμπρος εἰς τὸν Παρνασσὸν τ. 3 σ. 71 καὶ εἰς τὰ Ἱστορικὰ Μελετήματά του 1884 σ. 167. Ἴδ. καὶ Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches τ. 1 (1834) σ. 340.

²) Βλ. Σπ. Λάμπρου. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίσημος γλῶσσα τῶν Σουλτάνων. Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 5 (1908) σ. 61 κέξ. Πλὴν τῶν σημειωμένων ἐκεῖ ἐκδόσεων πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη εἰς τὸ Ταξείδιον τῶν Μετεώρων σ. 126. Ἐπίσης ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὸ Ἠπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1914 σ. 250. Παρὰ Λάμπρου ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 57 κέξ βλ. περὶ σχετικῶν εἰδήσεων ἐξ ἡπειρωτικῶν χρονικῶν.

Τὸν ὄρισμόν τοῦτον ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα, ἥπως τὸν ἀντίγραφα ἐκ τοῦ Σιναϊτικοῦ Κώδικος 1208 (φ. 193^β), τοῦ ὁποίου ἡ παραλλαγή δὲν ἐδημοσιεύθη μέχρι τοῦδε.

Ἦ Ὁρισμός ὅτιπερ ἔστειλεν ὁ Σινάν πασιὰς ὁ τοῦ Σουλτάν Μουράτ βε-
ζίσης εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐπὶ ἔτους ,σιϞλη^ο . : .

Τῆς κεφαλῆς τῶν κεφαλᾶδων καὶ αὐθέντιου πάσης Δύσεως, τοῦ Σινάν
5 πασιὰ ὄρισμός καὶ χαιρετισμός εἰς τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην Ἰωαν-
5 νίνων καὶ εἰς τοὺς ἐντιμοτάτους ἄρ | φ. 194^α | χοντες, τὸν τε καπετάνον
Στρατηγόπουλον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Καπετάνου τὸν κὺρ Παῦλον καὶ εἰς τὸν
πρωτοστράτορα τὸν Μπουήσαβον καὶ εἰς τὸν πρωτασιγκρήτη τὸν Στανίτζη
καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἄρχοντες τῶν Ἰωαννίνων, μικροὺς τε καὶ μεγάλους.

Νὰ ἤξεύρετε διὰ μᾶς ἔστειλεν ὁ μέγας αὐθέντης νὰ παραλάβωμεν τοῦ
10 Δούκα τὸν τόπον καὶ τὰ κάστρη του. Καὶ ὄρισέν μας γοῦν οὕτως : ὅτι
ὁποῖον κάστρο καὶ χώρα προσκυνήση μὲ τὸ καλόν, νὰ μηδὲν ἔχει κανένα
φόβον, οὔτε κακὸν | φ 194^β | οὔτε κουρσεμὸν ἀλλ' οὔτε κανέναν χαλασμόν.
καὶ ὁποῖον κάστρο καὶ χώρα δὲν προσκυνήσουσιν, ὄρισην νὰ τὰ καταλύσω
καὶ νὰ τὰ χαλάσω ἐκ θεμελίων, ὥσπερ ἐποίησα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Διὰ
15 τοῦτο γράφω καὶ λέγω σας ὅτι νὰ προσκυνήσετε μὲ τὸ καλὸν καὶ μηδὲν
πλανηθῆτε καὶ ἀκούσετε τῶν Φραγκῶν τὰ λόγια ὅτι τίποτε δὲν σας θέλουν
ἠφελήσει, πλὴν ἂν σας χαλάσουν καθὼς ἐχαλάσασιν καὶ τοὺς Θεσσαλονικαι-
ους. Καὶ ἔνεκεν τούτου ὀμνέω σας τὸν Θεὸν τοῦ Οὐρανοῦ | φ. 195^α | καὶ
τῆς γῆς καὶ τὸν προφήτην Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἐπιτὰ μουςάφια καὶ εἰς τοὺς
20 ἑκατὸν εἰκοσιτέσσαρες χιλιάδες προφήταις τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου
καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθὶ ὅπου ζώνομαι διὰ νὰ μηδὲν
ἔχετε κανέναν φόβον, μήτε αἰχμαλωτισμόν, μήτε πιασμόν παιδίων, μήτε ἐκκλη-
σίας νὰ χαλάσωμεν, μήτε μασγίδι νὰ ποιήσωμεν ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκκλησῖαις σας
νὰ σημαίνουν καθὼς ἔχουν συνήθειαν. Ὁ μητροπολίτης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν
25 του τὴν ρωμαϊκὴν | φ. 195^β | καὶ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα οἱ
ἄρχοντες ὅσοι ἔχουσιν τιμάρια, πάλιν νὰ τὰ ἔχουσιν τὰ γονικά τους, τὰ ὑπο-
στατικά τους καὶ τὰ πραγματὰ τους ὅλα νὰ τὰ ἔχουν χωρὶς τινος λόγου· καὶ
ἄλλα εἴτι ζητήματα θέλετε ζητήσει νὰ σᾶς τα δώσωμεν. Εἰ τὲ καὶ σταθῆτε
πεισματικά καὶ δὲν προσκυνήσετε μὲ τὸ καλὸν νὰ ἤξεύρετε ὅτι ὥσπερ ἐδια-
30 γουματίσαμεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐχαλάσαμεν ταῖς ἐκκλησῖαις καὶ ἐρη-
μώσαμεν καὶ ἀφανίσσαμεν τὰ πάντα, οὕτως θέλομεν χαλάσει | φ. 196^α | καὶ
ἔσᾶς καὶ τὰ πράγματά σας καὶ τὸ κρῖμα νὰ τὸ γυρέψη ὁ Θεὸς ἀπ' ἐσᾶς . : .

Τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀντίγραφα δὲν διαφέρουν ἀπ' ἀλλήλων παρὰ
μόνον κατὰ μικρὰ ἀντιγραφικὰ λάθη. Τὸ ἀρχικὸν κείμενον, συνταχθέν

πιθανώτατα ὑπὸ Ἑλληνοῦ ἐμπείρου τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἀντεγράφη μετὰ προσοχῆς. Καὶ ὁ Σιναϊτικὸς κώδιξ δὲν παρέχει οὐσιώδεις διαφορὰς, ὅπως δευκνύει ἡ σύγκρισις πρὸς τὸ καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ Σπ Λάμπρου κείμενον (Ν. Ἑλληνομ. 5, 62—64) καὶ τὸ σχετικὸν κριτικὸν ὑπόμνημα. Αἱ κυριώταται διαφοραὶ εἶναι αἱ ἑξῆς:

Ἐν στ. 16 ἀντὶ τοῦ παρὰ Λάμπρῳ «μηδὲν πλανηθῆτε εἰς τῶν Φραγκῶν τὰ λόγια» ὁ Σιναϊτικὸς κώδιξ μόνος ἔχει τὸ πληρέστερον «μηδὲν πλανηθῆτε καὶ ἠκούσατε τῶν Φραγκῶν τὰ λόγια». Ἐγγραφα φυσικά: ἀκούσατε ἀντὶ τοῦ ἀντιγραφικοῦ λάθους: ἠκούσατε. Ἀντὶ τοῦ ἐν στίχ. 17: «πλὴν θέλουσας χαλάσει», ὁ Σιναϊτικὸς κώδιξ μόνος ἔχει: «πλὴν ἂν σας χαλάσουν», τὸ ὁποῖον εἶναι ζήτημα ἂν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ ὀρισμοῦ. Ἀντὶ τοῦ ἐν στίχ. 28 «εἶδὲ καὶ σταθῆτε», ὁ Σιναϊτικὸς κώδιξ μόνος ἔχει «εἰτέ καὶ σταθῆτε», ἐσφαλμένως ἴσως.

Ἐν γένει συμφωνεῖ πληρέστερον ὁ Σιναϊτικὸς μὲ τὸν παρὰ Λάμπρῳ κώδικα Πετροπούλεως. Οὕτω π.χ. καὶ ὁ Σιναϊτικὸς, ὅπως καὶ ὁ Πετροπούλεως γράφει στ. 5: Καπετάνον ἀντὶ τοῦ τῶν ἄλλων κωδίκων καπετάν, στ. 5: ἄρχοντες ὄχι ἄρχοντας, στ. 7: πρωτοστράτορα, ὄχι πρωτομάστορα, στ. 11: νὰ μηδὲν ἔχη κανέναν ἀντὶ τοῦ τῶν ἄλλων κωδ. νὰ μὴν ἔχη κανένα, στ. 12: κακόν, ὄχι κακίαν, στ. 16: μηδὲν πλανηθῆτε ἀντὶ: νὰ μὴν πλανηθῆτε, στ. 18: ὀμνέω ἀντὶ ὀμνύω, στ. 20: προφήταις ἀντὶ προφήτας, στ. 22: νὰ μηδὲν ἔχετε ἀντὶ: νὰ μὴν ἔχητε, στ. 22: μήτε πιασμὸν παιδίων μήτε ἐκκλησίας νὰ χαλάσωμεν ἀντὶ: μήτε πιασμὸν, στ. 28: «εἰ τι ζητήματα θέλετε ζητήσῃ» ἀντὶ τοῦ: ὅ,τι ζητήσετε, στ. 30: ἐδιαγουματίσαμεν, ἀντὶ ἐδιαγουμίσαμεν, στ. 31: οὕτως ἀντὶ οὕτω.

Ἐν τῷ Σιναϊτικῷ ἔχει ἀκόμη τὴν διαφορὰν στ. 17: ἐχαλάσασιν ἀντὶ τοῦ ἐχάλασαν τῶν ἄλλων κωδίκων.

Ὁ ὀρισμὸς τοῦ Σινὰν πασᾶ ἐξησφάλισε πολύτιμα προνόμια εἰς τοὺς Ἰωαννίτας, τὰ ὁποῖα ὅμως βεβαίως δὲν ἐφηρμόζοντο πάντοτε. Ἡ ἐφαρμογὴ ἐξηρτᾶτο πάλιν ἀπὸ τὰ μέσα τὰ ὁποῖα διέθετον οἱ τυχόντες προνομίων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν γνωρίζομεν ἀνανέωσιν τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ Σινὰν πασᾶ ὑπὸ ἄλλων Σουλτάνων ὑποδεικνύει ὅτι τὰ παραχωρηθέντα δι' αὐτοῦ προνόμια κατεπατοῦντο εὐκόλως, ὄχι δὲ τυχόν ὅτι ἐφηρμόζοντο τελείως. Ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ ἐξεδόθησαν καὶ ἄλλοι ἀχτναμέδες διασαφητικοὶ καὶ συμπληρωματικοὶ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ 1430 καὶ τοὺς ὁποῖους δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη. Πάντως ὅμως περὶ προνομίων τῶν Ἰωαννίνων δὲν δύναται νὰ γίνεταί λόγος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ μητροπολίτου Διονυσίου κατὰ τὸ 1611.

Ὅπως καὶ ἂν ἐφηρμόσθη ὁ ὀρισμὸς τοῦ Σινὰν πασᾶ ἔχει πολλὴν σημασίαν ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου ἀλλ' ὅλης τῆς τουρκοκρατηθείσης Ἑλλάδος. Οἱ ζητήσαντες καὶ ἐπιτυχόντες τὴν ἔκδοσιν εὐεργετικῶν ἀχτναμέδων, οἱ Χῖοι, οἱ Κυκλαδίταις καὶ ἄλλοι βεβαίως ἐστηρίχθησαν καὶ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ Μουράτ (1430) ὑπὲρ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τοῦ Μεχμέτ τοῦ κατακτητοῦ (1453) ὑπὲρ τῶν Γενοβέζων τοῦ Γαλατᾶ. Ὁ ἐκδοθεὶς ὑπὲρ τῶν Χίων ἀχτναμέδ τοῦ Μουράτ τρίτου (1579)¹ εἶναι ἀνα-

¹) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Donado, Viaggi à Constantinopoli, Venezia 1686 parte 4 σ. 51.

νέωσις ἄλλου ἄχτναμέ, τοῦ Σελήμ τρίτου, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ ὑπὲρ τῶν Χίων ἄχτναμέ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Μουράτ τὸ 1580 καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν Κυκλάδων (παρὰ Ηορτζ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω). Ὅπως τὰ νεώτερα βεράτια, οὕτω καὶ οἱ νεώτεροι ἄχτναμέδες σαφηνίζουν τοὺς παλαιότερους κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας τῶν Χριστιανῶν. Οὕτω ὁ ὑπὲρ τῶν Χίων ἄχτναμέ καθορίζει σαφέστερον τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ παιδομαζώματος τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς δεκάτης, ἐπιβάλλει τὴν ἀναγνώρισιν τῶν συντασσομένων ὑπὸ Χριστιανῶν διαθηκῶν, ὡς καὶ διαφόρων συμφωνιῶν διὰ συμβολαιογραφικῶν πράξεων καθὼς καὶ διαιτησιῶν μεταξὺ Χριστιανῶν, ἐπιτρέπει τὴν ἀνοικοδόμησιν ἐκκλησιῶν κλπ.

Τὰ προνόμια ἐβοήθησαν τὴν διάσωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δὲ τούτων συνετέλεσε πολὺ ἴσως καὶ ὁ ὄρισμός τοῦ Σινὰν πασᾶ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔγκειται ἡ μεγαλυτέρα του σημασία.